

24. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или принципы политического права // Антология мировой философии в 4 т. – М.: Мысль, 1970. – Т. 2. – С. 567-574.
25. Социологический энциклопедический словарь. Редактор-координатор академик РАН Г.В. Осипов. – М.: Изд-я группа ИНФРАМ – НОРМА, 1998. – 448 с.
26. Толстой Л.Н. Путь жизни. – М.: Республика, 1993. – 431 с.
27. Фома Аквинский // Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. – Т. 2. Средневековье. – ТОО ТК „Петрополис”, 1994. – С. 133 – 149.
28. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М.: Республика, 1994. – 447 с.
29. Элейская школа. Эмпедокл // Антология мировой философии в 4 т. / ред. сост. В.В. Соколов. – М.: Мысль, 1969. – Т. 1. – Ч. 1. – С. 299-308.
30. Энгельс Ф., Анти-Дюринг // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – М., 1979. – Т. 20. – С. 7-322.

О.С. Пономарьов, С.А. Шпаченко

ФІЛОСОФІЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ В СИСТЕМІ ВІДНОСИН ТРАНЗИТИВНИХ СОЦІУМІВ

Виходячи з визнання того, що діалог є іманентною характеристикою суспільного буття людини, розглядається його роль в організації міжкультурних відносин. На прикладі співпраці України з транзитивними соціумами показано значення діалогу у забезпеченні їх сталого розвитку.

Загальна постановка проблеми полягає у визначенні особливостей застосування загальних закономірностей дискурсу і діалогу у міжкультурній комунікації та у відносинах України з транзитивними соціумами. В сукупності актуальних проблем, які привертають увагу дослідників і виступають предметом сучасного філософсько-гуманітарного дискурсу, істотне місце посідає філософія діалогу та взаєморозуміння між людьми. Її значення не може обмежуватися суто теоретичними та світоглядними аспектами, оскільки і суспільно-політична практика, і духовно-культурна сфера України свідчать, що частіше за все має місце не діалог партнерів, а сукупність слабо пов'язаних між собою паралельних, а частіше й різноспрямованих монологів співбесідників. І ця обставина негативно позначається як на внутрішньому житті країни, так і на її авторитеті за її межами. Однак це зовсім не означає, що діалог у самому широкому його розумінні втрачає інтерес для філософського,

логічного та етичного дискурсу. Навпаки, роль цього дискурсу постійно зростає, оскільки для ефективного розв'язання складних проблем і подолання непорозуміння між учасниками діалогу їм не тільки має бути притаманна висока культура спілкування, а й вкрай необхідна відповідна культура дискурсу, володіння ефективним етико-логічним інструментарієм цієї культури.

Результати аналізу досліджень і публікацій з проблеми свідчать про її актуальність, теоретичну і практичну значущість. Істотні зміни характеру самого простору соціокультурного буття сучасної людини також породжують множинну різноманітних проблем і суперечностей, викликають гостру необхідність у їх філософському аналізі, виявленні шляхів і засобів їх раціонального і загальноприйнятого розв'язання. Однак це завдання істотно ускладнюється через формування і все більш відчутне функціонування нової системи життєвих цінностей та ідеалів, яких значна частина суспільства, особливо люди старшого віку не в змозі ні прийняти, ні виправдати. Подібна ж ситуація складається і в системі культури та естетичних цінностей. Саме через це посилюється й поглиблюється непорозуміння між поколіннями, традиційний “конфлікт батьків і дітей”. Він ускладнює можливість плідного діалогу, робить проблематичним досягнення взаємоприйнятого компромісу.

Оскільки буття людини і суспільства сьогодні значною мірою пов'язане з принципово новими обставинами, з якими їм ніколи раніше ще не доводилось зустрічатися, ні досвід попередників, ні класичні результати філософського дискурсу соціально-гуманітарних проблем не можуть належним чином стати в нагоді й допомогти у їх розв'язанні. Тому все більш визнано стає необхідність формування інноваційного мислення, що вимагає як одночасної організації досліджень у сфері філософії освіти й постановки нових суспільних завдань перед національною освітньою системою, так і розробки та впровадження нової логіки людської діяльності та логіки міжособистісних відносин, рекомендацій стосовно нових інтерпретацій морально-етичної парадигми.

Ми спеціально наголошуємо на істотній ролі закладів освіти, особливо вищої школи, в успішному розв'язанні зазначених проблем, оскільки більшість з них ще значною мірою традиційно дотримуються технократичного підходу, вважаючи своїм основним завданням забезпечення професійної підготовки фахівців. При цьому нехтуються не тільки питання виховання і особистісного розвитку студентів, а й прищеплення їм загальної і професійної культури, формування належної соціальної компетенції, яка без культури діалогу просто неможлива. Тут важко не погодитись з думкою В.С. Брюховецького, що “освіта – це не тільки передача певної суми знань. Це процес інтелектуального виховання. Кожна особистість є виразником своєї внутрішньої ідеології. І це впливає набагато сильніше, ніж загальні міркування, які безособистісно постачаються мережею Інтернету” [1, 13].

Ще однією надзвичайно важливою сферою застосування ідей філософії діалогу і культури ділового спілкування сьогодні виступає зовнішня політика України і, зокрема, її зовнішньоекономічна діяльність. Елементарний аналіз успіхів і поразок нашої дипломатії, дій і заяв інших вищих посадовців під час закордонних відряджень також переконливо свідчить про відсутність не тільки цілісної політичної лінії, а й навіть логіки формування і реалізації цієї політики, про відсутність як культури дискурсу, так і мистецтва діалогу. Показовими підтвердженнями цієї тези можуть слугувати провал перемов у Москві в грудні 2006 року стосовно ціни на газ, а також фактична втрата нами туркменського ринку і життєво важливого для країни альтернативного джерела постачання енергоресурсів. В обох цих ситуаціях досить виразно були продемонстровані недостатні відповідальність і гнучкість позиції тих, хто вів переговори від імені української сторони, відсутність культури діалогу, не говорячи вже про якісь навички філософського дискурсу.

Адже, як і в міжособистісному спілкуванні людей з різними прагненнями та інтересами, в міжнародній політиці неможливо виходити виключно зі своїх національних інтересів, обов'язково слід враховувати філософію і психологію партнера. В той же час головним завданням будь-яких перемовин повинно бути досягнення саме національних інтересів, але не за рахунок інтересів іншої сторони. Діалог може бути успішним тільки за умови наявності у партнерів прагнення досягнення домовленості й психологічної готовності до компромісу. Адже, як цілком справедливо зазначав свого часу Ф. Ларошфуко, "найвірніший спосіб бути обдуреним – вважати себе хитрішим за інших".

Предметом наших досліджень виступають соціально-філософські аспекти процесів співробітництва між транзитивними державами, зокрема Україною й колишніми радянськими республіками Центральної Азії. Основний зміст цього співробітництва, цілком природно, полягає в організації взаємовигідних зв'язків у соціально-економічній сфері. Це зумовлено низкою об'єктивних чинників, серед яких і певною мірою взаємодоповнюючий характер наших економік, і їх технологічне відставання від провідних економічно розвинених країн світу, і не високий рівень реальної платоспроможності країн регіону (за винятком Казахстану і Туркменістану), що змушує їх шукати продукцію, яка задовольняє їх за співвідношенням "ціна/якість". А саме воно і є основною перевагою українського експорту. Вагомим чинником виступають і достатньо тісні традиційні взаємозв'язки, що склалися ще за радянських часів.

Однак, навіть за цих умов, що сприяють розвитку зовнішньоекономічних зв'язків між Україною і транзитивними країнами регіону, нами була виявлена істотна залежність їх змісту, якості та інтенсивності, а отже й вигідності, від

суб'єктивних чинників. До них слід віднести не тільки рівень і характер перш за все міжособистісних відносин між вищими керівниками країн, а також рівень кваліфікації, професійної і культурної компетенції тих, кому доручається вести переговори. Мається на увазі їх глибоке знайомство з ментальністю, культурно-історичними і релігійними традиціями, особливостями соціальної психології та східного етикету тощо. Їм необхідні також системне мислення, здатність до рефлексії, аналізу і дискурсу, вміння і терпіння вести діалог, знаходити і використовувати переконливу аргументацію своєї позиції та заздалегідь визначати межі можливих поступок в процесі пошуку компромісних рішень.

Разом з тим, слід підкреслити, що транзитивність як справжній шлях революційного перетворення, а інколи й безпосередньо революційні процеси в країнах регіону, розуміння їхньою елітою необхідності глибокої модернізації суспільного життя відповідно до викликів ХХІ століття досить складним чином переплітаються з традиційністю і впливають на формування політики, на вибір доцільних шляхів і засобів її реалізації. І це також повинен розуміти дипломат. Як зазначав свого часу Х. Ортега-і-Гассет, "в революціях абстрактне прагне повстати проти конкретного, тому революція приречена на провал, вона з ним єдиносуща. Людські проблеми на відміну від астрономічних чи хімічних не абстрактні. Вони гранично конкретні, тому що вони історичні. І єдиний посіб мислити, який дає якісь шанси на успіх у розв'язанні таких проблем, – це „історичний розум”" [2, 204].

Саме цей „історичний розум” в органічному поєднанні із здатністю осягати і розуміти онтологічні проблеми сучасні мають бути притаманні тим фахівцям, яких держава уповноважує вести складні й суперечливі переговори з іноземними партнерами взагалі та в транзитивних країнах Центральної Азії зокрема. Без цього неможливо досягти плідних результатів і забезпечити чітку і послідовну реалізацію зовнішньоекономічної політики України та відстояти її національні інтереси. А це знов вимагає звернутись до сучасних завдань освіти, оскільки за всі наші сьогоднішні негаразди значною мірою відповідальність має нести саме система освіти, яка формувала і професійну компетенцію, і людські навіть якості, і світоглядні позиції та моральні принципи і переконання кожного з наших політичних лідерів.

Тому кардинальні зміни, що стрімко відбуваються сьогодні як в характері суспільного життя, так і у технологічному його забезпеченні, вимагають таких же кардинальних змін і в цілях, змісті й технологіях професійної освіти. Адже вона повинна готувати людину до успішного життя і діяльності в умовах завтрашнього і післязавтрашнього дня, навіть контури яких нам ще невідомі. Невідомі й характер, форми і засоби міжособистісного спілкування, тим більше міжкультурного спілкування. Очевидно тільки, що вони вимагатимуть нових підходів до філософської рефлексії проблем, нової

культури дискурсу і нових логіко-методологічних та етичних принципів. Цілком справедливо у зв'язку з цим В.Г. Кремень зазначає, що “людина звикла жити й думати в рамках старих уявлень”. Він наголошує “на необхідності змін у педагогічній сфері, які повинні бути перманентними, системними і концептуальними”. За його словами, “здається, що дехто та і залишився у минулому. А час не стоїть на місці” [3, 14].

Уявляється очевидним, що успішне оволодіння майбутніми фахівцями сталими навичками рефлексії і дискурсу неможливе поза загальним контекстом формування філософської культури, чітких світоглядних позицій і ефективної методології професійної діяльності й ділового спілкування. Важко не погодитись з думкою В.П. Андрущенка, Л.В. Губерського і М.І. Михальченка, що “сьогодні ясно майже кожному: поза культурою ні про яке оновлення суспільства, становлення державності, впровадження демократичних і ринкових відносин не може бути й мови. Лише культура збагачує народ загальнолюдськими цінностями, прилучає людину до творчості, виховує в ній господарсько-ділові та морально-етичні якості”. Автори впевнені, що “розвиток культури має розглядатися так само, як і економіко-політична проблематика”. Вони підкреслюють, що “відродження й збільшення культурного потенціалу – необхідна умова повернення країни до загально цивілізаційних засад суспільно-історичного розвитку людства” [4, 49].

Оскільки ця теза носить загальний характер для всіх транзитивних соціумів і справедлива для кожного суспільства, системи освіти різних країн здійснюють таке формування на підґрунті національного менталітету, власних культурно-історичних традицій і соціокультурних реалій сьогодення. Можливість же плідного діалогу в міждержавних відносинах забезпечують такі два чинники. Першим з них є ті самі загальнолюдські цінності, які являють собою спільний елемент всіх національних культур і виступають своєрідним містком для їхньої взаємодії. Другим чинником виступає знання і розуміння людиною культури країни-партнера чи потенційного партнера, яке може стати добрим містком і надійним механізмом взаєморозуміння, а відтак і співпраці в інтересах обох партнерів.

Існують і об'єктивні передумови необхідності міжкультурного діалогу та його подальшого розвитку й удосконалення. Вони зумовлені процесами глобалізації, поглиблення міжнародного поділу праці і міжнародної виробничої кооперації, інтернаціоналізації виробництва і фактичним формуванням світової економіки. Активна участь у цих процесах дає кожній країні істотні переваги, скористатися якими вона може лише за умов належного взаєморозуміння між фахівцями, а згодом і широкими верствами населення. Однак, як слушно підкреслює А.П. Бутенко, “інтернаціоналізація не є соціально нейтральною, бо є *суб'єкти, творці*, організатори цього процесу та його

об'єкти – країни, на які спрямований цей процес і які частіш за все виявляються жертвами інтернаціоналізації, які несуть її витрати”. Сама ж інтернаціоналізація, за його словами, “розгортається в процесі соціальної боротьби її організаторів, які збирають врожай, та її жертв, які несуть витрати” [5, 5].

З урахуванням цієї обставини, а також зазначеного вище технологічного відставання України і зумовленої ним низької конкурентоспроможності нашої національної економіки уявляється цілком природним і доцільним всебічний розвиток співробітництва з транзитивними країнами. Хоча це зовсім не означає якоїсь автаркії і аж ніяк не виключає участі нашої країни у міжнародному поділі праці з метою максимально можливого використання її переваг і плідної співпраці з економічно розвиненими країнами світу. Навпаки, співробітництво з транзитивними країнами дозволяє нам разом здійснювати необхідні заходи з модернізації, накопичувати ресурси для технологічного оновлення економіки й виходу на магістральний шлях науково-технічного і соціального прогресу. При активній співпраці з транзитивними країнами у нас з'являється шанс уникнути тієї долі “жертви” інтернаціоналізації і глобалізації, про яку пише А.П. Бутенко.

Взагалі ж з позицій проблематики нашого дослідження слід підкреслити, що і сучасні потреби України, і особливо її стратегічні інтереси вимагають уміння вести діалог з представниками як Сходу, так і Заходу. А це зумовлює необхідність поглиблення досліджень проблем міжкультурного діалогу. Такі проблеми, з одного боку, являють собою узагальнення природи діалогу взагалі як рефлексії людини та її дискурсу як уявного звернення і себе самої, до свого внутрішнього світу, власного “Я”, а також і до “Я-іншого”, тобто до того її соціокультурного оточення, яке й утворює Я-простір цієї людини. Процеси такого діалогу, його зміст, форми і засоби значною мірою є інваріантними відносно мови і культури людини та її оточення. Вони залежать лише від рівня її освіченості, культури, толерантності, духовності й моральності. А ці якості визначають і оволодіння способами вищих рівнів мислення. Як зазначав свого часу Б. Констант, аморальність серця свідчить також про обмеженість розуму.

З іншого ж боку, проблеми міжкультурного діалогу набувають специфіки і вимагають не тільки обов'язкового урахування ментальних, соціокультурних, релігійних, мовних, морально-етичних та інших відмінностей, а певного знання і усвідомлення цих відмінностей та їхньої сутності. Як ілюстрацію цієї тези, можна навести приклад так званих російськомовних жителів країн Балтії. Вони невдоволені ставленням корінного населення до них, а яким може бути це ставлення, коли люди десятиліттями мешкали тут і не зуміли (чи, скоріше, не захотіли) вивчити хоча б кілька фраз місцевою мовою, виявивши повагу до культури народу, серед якого їм довелося жити. А вони навіть привітатись цією мовою не можуть! Взагалі це стосується всіх колишніх

союзних республік. Ми добре знаємо з практики спілкування, як змінюється ставлення місцевого населення, коли виявляється повага до його мови і культури, знання його історії, його сучасних проблем.

Знайомство людини з іншою мовою і культурою, прагнення проникнути у сутність ментальності іншого народу, зрозуміти його характерні етнокультурні особливості та звичаї стає й потужним чинником поступового виходу за межі звичного мислення та зміни його парадигми. Таким чином, головним наслідком інтелектуальних зусиль, витрачених людиною на оволодіння новими знаннями, стає не просто збільшення їх обсягу, а подолання одновимірності мислення. У цьому відношенні діалог з представниками транзитивних соціумів може дійсно сприяти духовному збагаченню самої людини, оскільки сьогодні в них відбуваються інтенсивні процеси пошуку національно-культурної ідентичності, духовного відродження й вибору доцільних шляхів ефективного соціально-економічного і духовного розвитку.

В той же час для західних суспільств характерним є прагматизм. Вони, за словами видатного представника відомої Франкфуртської філософської школи Г. Маркузе, досягло такої стадії, коли досягнуті ним свободи девальвуються, вимагають переоцінки. Справжньою свободою він вважав звільнення індивідів від політики, яку вони не можуть реально контролювати. Смісл же інтелектуальної свободи полягає у відродженні індивідуальної думки, а вона поглинута засобами масової комунікації, впливом на свідомість зовні за допомогою деструктивних сил і репресивної функції цього суспільства достатку. Так виникає модель одновимірного мислення. На думку філософа, “одновимірне мислення, систематично насаджується виробниками політики та їхніми намісниками у сфері масової інформації” [6, 19].

Дослідження проблем дискурсу, філософії міжкультурного діалогу тісно пов'язані з категоріями свідомості, діяльності, мови. Оскільки свідомість фіксує дійсність в її суттєвих характеристиках, які вона відображає у мові, то і сама свідомість людини, і її мова істотною мірою визначаються особливостями тієї дійсності, у якій відбувається її розвиток, у якій вона перебуває. Внутрішній духовний світ людини не відокремлений від світу речей, він прагне до відповідного втілення і матеріалізації. Тому вказані характеристики дійсності формуються у свідомості людини й відображаються у її мові у вигляді сукупності завершених еталонних характеристик, оперування якими спрямовує і дискурс, і діяльність людини на певний сенс, визначає цілі діяльності та шляхи і засоби досягнення цих цілей. Таким чином, логіка дискурсу, логіка діяльності також залежать від дійсності, від зовнішнього природного, суспільного і соціокультурного середовища людини. Можливість успішного діалогу з представниками іншого соціуму вимагає усвідомлення тих обставин і прагнення зрозуміти ті реалії, які формують логіку конкретного мислення і діяльності цих представників та їх цілей і прагнень.

Враховуючи це, уявляється цілком очевидним, що міжкультурний діалог буде тим більш результативним, чим більш чітко партнери по діалогу будуть дотримуватись однакової логіки. Оскільки, по-перше, ви, як ініціатор діалогу, не знаєте достеменно, чи знайомий ваш партнер з вашою логікою і культурою мислення, вам необхідно зрозуміти його логіку і культуру мислення. Для цього ж доцільно ознайомитись з тією дійсністю, яка визначає і формує його логіку і культуру, визначальним чином впливає на характер його дискурсу й манери ведення діалогу. По-друге, використовуючи логіку партнера, ви отримуйте істотно більше шансів переконати його. Адже в такій ситуації створюється синергетичний ефект за рахунок того, що плідно спрацьовують відомі із соціальної психології механізми атракції. Вони являють собою здатність викликати у людей емоційно забарвлене позитивне відношення до себе, а їх психологічною основою виступає цілком природна потреба кожної людини в позитивних емоціях.

Оскільки безпосередньою сферою використання прийомів атракції є сфера несвідомого, прийоми атракції полягають у передачі партнерові по спілкуванню певних сигналів, які ним не усвідомлюються, але мають для нього емоційно позитивне значення. Проникаючи за допомогою використання спеціальних прийомів до сфери несвідомого, ці сигнали формують позитивне ставлення людини до вас як до джерела вказаних сигналів. Одним з таких досить дійових прийомів є й використання мови співбесідника чи хоча б привітання його цією мовою із застосування звичних для нього процедур і правил етикету, прийнятого у даному етнокультурному середовищі.

Психологічний механізм спрацьовування такого прийому полягає в тім, що виявляючи увагу до мови і культури народу, ви тим самим свідчите свою повагу і до них, і особисто до вашого співбесідника як їх носія. Ця увага виступає у його сприйнятті ствердженням його як особистості, мови і культури його народу як безсумнівних цінностей. Цілком природно, це викликає у нього почуття задоволення, яке формує позитивні відносини. Почуття задоволення завжди супроводжується позитивними емоціями, які не завжди обов'язково усвідомлюються людиною, якій іманентна цікава властивість, яка полягає в тім, що підсвідомий характер відчуття нею приємного тільки посилює це відчуття.

Відповідно ж до загальних психологічних закономірностей позитивні емоції завжди притягують людину до того, хто або що викликає ці емоції, зумовлюють її прагнення до того, хто виступив джерелом появи цих емоцій, викликають почуття вдячності до нього і бажання зробити для нього щось приємне у відповідь. Саме в цьому і полягає атракція. В обстановці позитивно забарвленого відношення до вас з боку партнера надзвичайно важливо вести діалог таким чином, щоб досягнутий рівень позитиву зберігався, а то й посилювався. Це може бути забезпечено щирою демонстрацією того, що ви

максимальною мірою враховує інтереси партнера і дійсно прагне до встановлення відносин взаємовигідного рівноправного співробітництва з ним. Ці міркування набувають особливого значення при організації між-культурного діалогу з представниками транзитивних соціумів Центральної Азії, оскільки у нас з ними існують істотні відмінності етно-мовного, культурно-історичного, ментального і релігійного характеру. І за цих умов уміння викликати атракцію до себе і належним чином скористатися нею певною мірою має розглядатися як своєрідне мистецтво.

Оволодіння цим мистецтвом вимагає від людини певних здібностей, значних інтелектуальних зусиль і цілеспрямованої навчально-пізнавальної діяльності, а також схильності до внутрішнього діалогу, вибудови і дотримання чіткої архітектури мислення і логіки дій. Зате й вірогідність позитивних результатів при належному оволодінні прийомами атракції стосовно мешканців саме цього регіону і знаннями культурних, історичних та інших особливостей відповідного соціуму істотно підвищується. Тому для тих, кому доводиться організовувати співпрацю з іншими країнами, знання культурних особливостей цих країн стає не тільки традиційним елементом професійної компетенції, а й важливим засобом ефективного виконання всієї сукупності функцій, які складають зміст і сутність його професійної діяльності.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє дійти таких **висновків**. По-перше, здатність забезпечити плідний міжкультурний діалог являє собою надзвичайно складне багатоаспектне психічне утворення, природа якого має досліджуватись не тільки з філософської, так і з соціально-психологічної, культурологічної та педагогічної позицій. По-друге, педагогічний аспект набуває важливого значення з точки зору раціонального вибору і обґрунтування змісту і технологій професійної підготовки не тільки майбутніх дипломатів, але й інших фахівців, діяльність яких може бути пов'язана з практикою виконання функцій у зовнішньоекономічній сфері. По-третє, система освіти повинна забезпечувати високий рівень як фахової компетенції спеціаліста, так і його загальної та професійної культури, належний розвиток соціально і професійно значущих особистісних якостей. Однак без формування чітких світоглядних позицій, філософської культури мислення і навичок дискурсу можливість успішного розв'язання цих завдань виглядає досить сумнівною.

Подальші розвідки мають виходити з того, що крім суто професійного аспекту, феномен культури дискурсу залежить і від такого психологічного чинника, як прагнення людини до суспільного визнання значущості своєї діяльності та своєї особистості. Цей особистісно-соціальний аспект професійної культури, здатності до діалогу відкриває її аксіологічну грань як одне із джерел прагнення людини до постійного професійного і особистісного удосконалення. Більш того, вона дозволяє глибше розкрити перед людиною

всю систему складних суспільних зв'язків і демонструє багатоаспектність проблеми свого визнання іншими й задоволення від цього визнання, яке дозволяє плідно використовувати ефективний інструментарій атракції в складних переговорних ситуаціях з метою досягнення національних інтересів України.

Виявляється, що належне сприйняття і визнання вашої особистості партнером по спілкуванню потребує від вас не тільки високої професійної компетенції, а й чітких морально-етичних принципів і переконань, знання і дотримання норм ділового етикету й відповідного характеру встановлення ділових стосунків, і належного рівня загальної культури, яка також розширює горизонти бачення людини і в такому сенсі виступає однією з фундаментальних основ подальшого розвитку вашої професійної культури.

Література

1. Брюховецький В. Освіта – не тільки передача певної суми знань // Дзеркало тижня. – № 43. – 11.11.2006. – С. 13.
2. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс: Сб.: Пер. с исп. – М.: ООО „Издательство АСТ”, 2002. – 509 с.
3. Кремень В. Будущее – за активно мыслящими личностями, которые сумеют вмонтироваться в системы искусственного интеллекта // Зеркало недели. – № 24. – 23.06.2007. – С. 14.
4. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
5. Бутенко А.П. Глобализация: сущность и современные проблемы // Социально-гуманитарные знания. – 2002. – № 3. – С. 3-18.
6. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии Развитого Индустриального Общества / Пер. с англ. – М., 1994.

Т.В.Цимбал

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ДО РОСІЇ (ДОСВІД ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ)

У статті розглядається проблема української еміграції до Росії (до початку XX ст.) в історичному та філософському аспектах (в контексті авторської концепції буттєвісного укорінення людини). Розглянуто причини та наслідки еміграції українців як для країни-донора, так і для країни-реципієнта, визначено характер еміграційних потоків. Проведене дослідження є певним кроком в історико-філософському осягненні феномену еміграції в цілому.